

Kneu

Foto: Hugo Weenen

De Kneu

Dick A. Jonkers

Signalement

Deze kleine vogel behoort tot de familie van de vinkachtigen en heeft een klein kegelvormig snaveltje. Het mannetje valt in de broedtijd op door het rode voorhoofd en borst, heeft een grijze kop en bruine rug. Daar heeft hij de volksnaam robijntje aan te danken. Bij het vrouwtje is geen rood aanwezig en zij is zowel boven als onder gestreept. Beide hebben wit in de staart

en vleugels. De vlucht is dansend, buiten de broedperiode vaak in groepjes, met een kwetterend geluid, dat ook wel gebabbel, of knutteren wordt genoemd.

Leefgebied

De kneu wordt in het algemeen aangeduid als een broedvogel van vrij open landschappen. Daar houdt hij zich op in niet al te hoge struiken en struvelen. Het kenmerk van die streken was, dat daarin kruidenrijke vegetaties te vinden waren. Als kerngebieden wor-

den in de literatuur vaak bos, heide en duin genoemd, maar daarmee worden de agrarische landschappen van vroeger tekort gedaan. Het betreft dan de gebieden, waar in de bovengenoemde voorkeurplekken broedgelegenheid was voor de agrarische revolutie in dit cultuurlandschap. Kruidenrijke akkerranden, overhoekjes en heggen verdwenen als sneeuw voor de zon. Hier speelde ook nog het gebruik van biociden en veranderingen van teeltkeuze een rol, zoals grote invloed van de oprukkende maïsteelt.

Landelijke populatieveranderingen

In 1908 vermeldt Snouckaert van Schauburg (1908), dat de kneu in 'grooten getale' broedt, vooral in de duinen en op de heidevelden, maar ook wel op andere terreinen. Zeventien jaar later schrijven van Oordt & Verwey (1925): 'Plaatselijk algemeene broedvogel, zoowel op diluvium als in het polderland'. Duidelijkheid over aantallen komt pas boven water in de perioden na de verschijning van landelijke broedvogelatlanten en broedvogel-monitoringprojecten. Voor 1973-1979 en 1979-1985 wordt het aantal broedparen geschat van 60.000 tot 130.000 paren (Verstrael in SOVON 2002). In 2005 staat aangegeven dat de stand van de populatie 40.000-50.000 paar bedraagt en er een afname is van 50-75%. In bos, heide en duin zouden de aantallen sinds het midden van de zeventig zijn afgenomen met 35-50%. In de agrarische gebieden bedroeg die vermoedelijk meer dan 60% (Van Beusekom et al. 2005). Ondanks alle negatieve berichten over de landelijke negatieve trend van de broedvogels gloort toch licht aan de horizon en lijkt het tijd te keren (Figuur 1). Deze figuur geeft de actuele situatie weer en is ontleend aan de website van Sovon (www.sovon.nl). Vanaf de stabilisatie in het begin van de deze eeuw is een significante toename vastgesteld met minder dan 5% per jaar. Deze verrassende ontwikkeling betreft het hele land. Per landschapstype -denk bijv. aan het cultuurlandschap- kan de situatie verschillen.

Provinciale en regionale ontwikkelingen

Aan Noord-Holland is de afname niet ongemerkt voorbij gegaan en wordt bevestigd door onderzoek in 1970-1990 (Scharringa et al. 2010). Rond 1990 werd het aantal broedparen voor de hele provincie geschat op 4500-6000. Voor 2005-2009 kwam men uit op een schatting van 3000-4500. De indexen van de broedvogelmonitoringprojecten (BMP) laten na 1990 een stabiele ontwikkeling zien (Scharringa et al. 2010). Regionaal gezien geldt dit niet voor het Gooi en het Vechtplassengebied en de Eempolders. Eind jaren tachtig

wordt beschreven, dat de populatie 251-1000 broedparen bedraagt (Jonkers et al. 1987). Hoewel er geen integrale inventarisatie is uitgevoerd van deze soort, bestaat aan de hand van in de regio uitgevoerde gebiedsinventarisaties de indruk dat de stand sterk gedecimeerd is.

Verspreiding

Kneuen komen als broedvogel in grote delen van het land voor, maar zijn nog het talrijkst in gebieden met veel bouwland en kruidenvegetaties in Noord-Nederland, Flevoland en Zeeland. Aaneengesloten bos wordt gemeden, het voorkomen in stedelijk gebied is doorgaans schaars en voorbehouden aan nieuwbouwwijken met veel groen. De landelijke verspreiding veranderde weinig sinds 1975. De aantallen kelderden echter. Voedselgebrek en verminderde nestgelegenheid lijken daarvan de veroorzakers te zijn. Vanaf half juli vormen zich groepen op voedselrijke plekken. Half september begint de trek, waarbij ook vogels uit noordoostelijk liggende landen passeren. De doortrekkers met grote aantallen valt in de eerste helft van oktober, waarna de trek eind oktober grotendeels voorbij is. In de winter zijn kneuen niet dik gezaaid en vooral te vinden bij de schaarse voedselrijke plekken in cultuurland. De eigen broedvogels vertoeven dan zuidelijker in Frankrijk, tot in Spanje of Marokko toe. De voorjaars trek begint meestal half maart en piekt rond half april. Begin mei passeren de laatste trekkers.

Voedsel

De kneu is een echte zaadeter en geëdt dan ook het beste op plaatsen met veel kruiden en grassen. Daartoe behoren ook gras- en onkruidzaden die worden opgepikt van de van de grond en zaadjes van composieten en kruisbloemigen. Vroeg in de lente zijn vogelmuur, veldkers, vroegeling en varkensgras belangrijke voedselbronnen, later ook paardenbloem, brandnetel, distel en kaardenbol. In akkerbouwgebieden staan ook cultuurgewassen op het menu, zoals koolzaad, mosterdzaad en lijnzaad en hennep. De vetrijke zaden

van hennep zijn een geliefd onderdeel van het voedselpakket. Ook de nestjongen eten uitsluitend zaden. Met deze kennis in het achterhoofd, is het niet gek dat de kneu het vooral in het agrarische intensief gebruikte landschap slecht doet. Daar is in de huidige tijd veel minder voedsel te vinden dan vroeger. Onkruid wordt krachtig bestreden en op veel plaatsen zijn hagen verdwenen, die belangrijk zijn als rustplaats. Niet alleen in de broedtijd, maar ook in de winter vinden kneuen tegenwoordig minder voedsel. Er is vastgesteld, dat in Nederland de laatste vijftig jaar het aantal hier overwinterende exemplaren sterk is achteruitgegaan.

Het vrij is vrij eenvoudig en niet kostbaar om omstandigheden te creëren waardoor kneuen aangetrokken kunnen worden. De vogelwerkgroep kan hierbij een adviserende rol gaan spelen. Wie neemt het initiatief? In het boerenland kan dat door aangepast beheer met speciaal ingerichte akkerranden en veldjes, waar in winter en vroege voorjaar volop voedsel te vinden is. Dit is voor veel zaadeten vogels een cruciale tijd, omdat de zaadvoorraad opraaft en veel voedselplanten nog niet zijn opgeschoten. Ook op bedrijventerreinen en op braakliggend terrein zijn gunstige plekken voor kneutjes te creëren, evenals in parken aan de randen van dorpen en steden. Dit kan door de vogels nestgelegenheid aan te bieden in de vorm van dichte struiken als sleedoorn en meidoorn en door 'onkruid' niet weg te spuiten, te schoffelen of onder te werken. Ook een vogel als de putter profiteert hiervan.

Volksnamen en wetenschappelijke namen

Hoe algemeen de kneu vroeger geweest moet zijn, blijkt uit het aantal volksnamen, die er aan zijn gegeven. In totaal kwam ik er 74(!) tegen in twee publicaties waarin volksnamen van vogels worden gegeven (Blok & Ter Steege 2008, Eigenhuis 2004).

Het is ondoenlijk om van al die namen te beschrijven hoe men er toe is gekomen. Daarom een greep uit de snoep-

pot. Robijntje is duidelijk en slaat op het rood wat de kneu bezit. Voor vlamsijs geldt dit ook. Kneutje is duidelijk. In het taalgebruik worden de namen kneu-teren of gebruikt, een substituuat voor gezellig bij elkaar zitten, maar ook duidend op het babbelende gezang. Een heikneuter is figuurlijk een lomperd, of pummel. Heivink verwijst naar het leefgebied, rietscharretje echter niet. Die naam slaat op 'krassertje in het riet. Je zou die eerder verwachten voor de kras-sende rietzanger. Pilkneuter is een heel aparte. Die stamt uit de tijd dat men kneuen 'pilde', dat staat voor vetmes-ten, toen kneuen als lekkernij werden opgediend.

Iedere vogelsoort heeft een weten-schappelijke naam, die uniform is voor de hele wereld, maar door nieuwe in-zichten soms verandert. Bij de kneu is dat drie keer gebeurd. Rond het midden van de 17e eeuw heette hij *Linaria rubra*, waar bij het eerste de betrekking heeft op hennep en het tweede op het rood, waarmee de borst en het voorhoofd van de vogel worden gesierd. De eerste afbeelding met deze van de kneu vond ik als een afbeelding van kopergravure in het boek van Schipper (1660).

Kneu

bron: internet

Slot

Al heel lang worden kneuen als kooi-vogel gehouden. Zij werden daarvoor aan de natuur onttrokken en met uit-eenlopen de vangmiddelen bemachtigd, bijvoorbeeld met lijnstokken. De wildzang verdween meestal in (buiten)-

volières, waarin ze zich ook konden voortplanten. Het vangen is gelukkig niet meer toegestaan. Toch worden soms nog vogelvangsters betrapt, die proberen kneuen te bemachtigen voor bloedverversing.

Geraadpleegde bronnen

Beusekom, R. van, Huigen, P., Hustings, F., Pater, K. de, & Thissen, J. 2005. Rode Lijst van de Nederlandse broedvogels. Tirion, Baarn
 Blok, H. & Ter Stege, H. 2008. De Nederlandse vogelnamen en hun betekenis. Leidsendam/ Bergboek, Zwolle: 242-243.
 Eigenhuis, K.J. Verklarend etymologisch woordenboek van de Nederlandse vogelnamen. Dutch Birding Association, Amsterdam: 288.
 Jonkers, D.A., Kole, R.A. & Taapken, J. (1987).

Vogels tussen Vecht en Eem. Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken, Hilversum: 342-343.
 Oordt, G.J. van & Verwey, J. 1925 Voorkomen en trek der in Nederland in het wild waargenomen vogelsoorten. Leiden: 90.
 Scharringa, C.J.G., Ruitenbeek, W., & Zomerdijk, (Redactie). 2010. Atlas van de Noord-Hollandse broedvogels 2005-2009. Samenwerken-de Vogelwerkgroepen Noord-Holland (SVN), Landschap Noord-Holland: 374-375
 Schipper, I.I. 1660. 309 afbeeldingen van vogelen in koper gesneden uit J. Jonstons naeuwkeurige beschrijving van de natuur. Reprint. Snouckaert van Schauburg, R.C.E.G, 1908.

Avifauna Neerlandica. Lijst der tot dusverre in Nederland in wilden staat waargenomen Vogelsoorten. Meijer & Schaafsma, Leeuwarden : 13.
 Swanenberg, J. 2002. Brabants gebekt. Nijmegen. Lezing over de fauna in het Woordenboek Brabantse Dialecten (WBD).
 Verstrael, Th. 2002. Kneu *Carduelis cannabina* pp. 476-477 in SOVON Vogelonderzoek 2002. Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. - Nederlandse Fauna 5. Nationaal Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey- Nederland, Leiden

Rectificatie

In het artikel 'Goudplevieren en een bunker in de De Korhaan 50(1): 37 zijn helaas twee storende fouten geslopen. In de derde kolom moet op regel 13 voor het woord maker Gerardus Lanphen worden ingevoegd en bij de foto op dezelfde pagina dient de naam *Bé Wolff* te worden vervangen door *Gerardus Lanphen*.